

Volume 6/2 June 2018

p. 223/ 253

POEMS NOT INCLUDED IN BÂKÎ'S

PRINTED DIVANS AND SOME NOTES ON ONE

OF HIS DIVAN'S COPY

Bâkî'nin Basılı Divanlarında Yer Almayan Şiirleri ve Divanının

Bir Nüshası Üzerine Bazı Notlar

Hasan KAPLAN¹

Abstract

The Divan of Bâkî, one of the greatest poets of classical Turkish literature, has been published four times. The number of poems in four prints is different. The reason for this is that there are too many transcripts of the poet's divan and there are some different poems in these manuscripts. Various works have been done on the poems of Bâkî based on the magazines and the different copies of the divan, and new poems have been reached that are not found in the printed divans. In this study, first the printed divans of Bâkî were introduced, and studies on poems of Bâkî which are not included in the printed divans were examined. In the studies, it was evaluated whether the poems registered to Bâkî belong to Bâkî or not. There are about 180 copies of Bâkî's Divan in the libraries located in the country and abroad. In the second part of the study one of these voluminous copy of Bâkî's Divan which has been copied by Ahmed Nûri Baba (d. 1847) will be introduced. The 523 gazels in this manuscript are missing in Bâkî's Divan, which was published by Küçük (1994). Only 7 of these 23 gazels are in the Ergun's edition (1935). The number of gazels that appear to belong to Bâkî and not found in printed divans is 16. In the study, poems of Bâkî that were not found in the printed divans were examined and the texts of these poems were given. As a result of the study, it was realized that the gazels in the print of Küçük (1994) did not exactly reflect the number of Bâkî's poems. It was seen that some poems of Bâkî whether in the magazines and divan prints or in the printed Bâkî divans were included in the published divans of different poets, and these poems were mixed with the Bâkî' ones and not actually belonged to Bâkî.

Key Words: Baki, printed divan, copies of divan, manuscripts, poetry collections

Özet

Klasik Türk edebiyatının en büyük şairlerinden biri olan Bâkî'nin Divan'ı bugüne kadar dört defa basılmıştır. Dört baskıda da şiir sayısı birbirinden farklıdır. Bunun sebebi Divan'ın çok fazla yazma nüshasının olması ve bu nüshalarda bazı farklı şiirlerin yer almasıdır. Mecmualardan ve Divan'ın farklı nüshalarından hareketle Bâkî'nin şiirleri üzerine çeşitli çalışmalar yapılmış, basılı divanlarda bulunmayan yeni şiirlere ulaşılmıştır. Bu çalışmada öncelikle Bâkî'nin basılı divanları tanıtılmış, Bâkî'nin basılı divanlarında yer almayan şiirleri üzerine yapılan çalışmalar incelenmiştir. Çalışmalarda Bâkî adına kayıtlı şiirlerin Bâkî'ye ait olup olmadığı değerlendirilmiştir. Bâkî Divan'ının yurt içinde ve yurt dışında yer alan kütüphanelerde 180'e yakın nüshası vardır. Çalışmanın ikinci bölümünde bu nüshalardan biri olan ve Ahmed Nûri Baba (ö. 1847) tarafından istinsah edilen Bâkî Divan'ının hacimli bir nüshası tanıtılacaktır. Bu nüshada yer alan 523 gazelden 23'ü Küçük (1994) tarafından yayımlanmış olan Bâkî Divan'ında yoktur. Bu

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, h1982kaplan@hotmail.com

23 gazelden yalnız 7'si Ergun (1935) baskısında yer almaktadır. Nüshada Bâkî'ye ait görülen ve basılı divanlarda bulunmayan gazel sayısı 16'dır. Çalışmada Bâkî'nin basılı divanlarda bulunmayan şiirleri incelenmiş, bu şiirlerin metni verilmiştir. Çalışmanın sonucunda Küçük (1994) baskısında yer alan gazellerin tam olarak Bâkî'nin şiir sayısını yansıtmadığı anlaşılmıştır. Gerek mecmualarda ve divan nüshalarında gerekse basılı Bâkî divanlarında Bâkî adına kaydedilen bazı şiirlerin farklı şairlerin yayımlanmış divanlarında yer aldığı görülmüş, farklı şairlerin şiirlerinin Bâkî'nin şiirleriyle karıştığı, bu şiirlerin aslında Bâkî'ye ait olmadığı sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Bâkî, basılı divan, divan nüshaları, yazma eserler, mecmua.

GİRİŞ

Klasik Türk edebiyatında mürettep bir divan sahibi olmak her şair için önemli bir amaç olmuştur. Bu doğrultuda şairler divanlarını bazen kendileri tertip etmişler bazen de divanları başkaları tarafından tertip edilmiştir. Şiirlerinin kaybolmamasını ve başka şairlerin şiirleri ile karışmamasını isteyen her şair, şiirlerini derleyip toplama ihtiyacı hissetmiştir. Şairler yeni şiirler yazdıkça divanları genişlediği için de hayatları boyunca divanlarını birkaç defa tertip etme ihtiyacı hissetmişlerdir. Tertip esnasında bazı şiirler divanın dışında bırakılırken bazı yeni şiirler divana eklenmiştir. Bazen de şiirler dost meclislerinde mecmua derleyicileri veya şiir heveslileri tarafından yazıya geçirilerek kayıt altına alınmıştır. Bu işlemler neticesinde şairlerin divanlarının birden çok nüshası ortaya çıkmış, nüshalar arasında da şiir sayıları bakımından farklılıklar meydana gelmiştir. Bâkî'nin Divan'ı da böyle bir özellik taşımaktadır. Ölümünden 30 yıl kadar önce tertip edilmiş olan Divan'ın yıllar geçtikçe genişlediğini söyleyen İpekten (2010: 36), Divan'ın şair hayatta iken yazılmış 30 nüshasından bahsetmektedir. Yapılan tarama neticesinde Divan'ın farklı dönemlere ait 177 nüshasının olduğu görülmüştür (Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 15.03.2018)².

Bâkî Divanı'nın ilk baskısı Muzika-i Hümayûn Litografya Tezgâhı (1859-1860) baskısıdır. Bu baskıda 27 kaside, 2 terki-bent, 1 terci-bent, 519 gazel, 3 tahmis ve 16 kıt'a vardır. Bu baskı araştırmacılar tarafından birçok yanlışlık ve eksiklikle dolu olarak görülmüştür (Çavuşoğlu, 1991: 540; Küçük, 1994: VII; İpekten, 2010: 37). Bâkî Divanı'nın ikinci baskısı Rudolf Dvorak (1908, 1911) tarafından yapılan "Bâkî's Diwân Ghazelijjât" adlı baskıdır. Bu baskı Leiden, Leipzig ve Münih nüshalarından faydalanılarak hazırlanmıştır. Bu baskıda kasideler, terki-bentler ve terci-bent yoktur. Divanda 8 kaside ve 1 kıt'a gazeller bölümünde yer almaktadır. İçinde 1 muhammes, 6 tahmis, 549 gazel, 17 kıt'a, 27 beyit; Farsça 3 tahmis, 8 gazel, 3 mesnevi ve 3 beyit vardır. Eserin başında Dvorak'ın bir incelemesi mevcuttur (Küçük, 1994: VII). Bâkî Divanı'nın üçüncü baskısını Ergun (1935) yapmıştır. Ergun, baskısında Üniversite ve Millet Kütüphanesinde bulunan 25 yazma nüshayı incelediğini, bunlara ek olarak kendisinde bulunan 3 yazma nüshayı ve Talat Çankırı'da bulunan bir nüshayı daha dikkate aldığını söylemektedir. Ancak bu nüshaların hangileri olduğunu ve şiirlerin de hangi nüshalarda yer aldığını belirtmemiştir. Ergun'un baskısında dikkati çeken diğer özellik, yazarın geleneksel divan tertibine uymamış olmasıdır. Bu baskıda ilk 28 şiir kasidedir. Ancak kasideler bölümünde yer alan 11. şiir, Bâkî'nin Sultan Süleyman'a takdim ettiği bir kıt'a-i kebiredir. Söz konusu şiir, Küçük (1994) baskısında kıt'alar bölümündeki ilk şiirdir. Kasidelerden sonra 2 terki-bent, 1 terci-bent, 6 tahmis, 1 muhammes yer almaktadır. Bâkî'nin, Fuzûlî'nin bir gazeline tahmisi olarak kayıtlı 37. şiir üzerine bir inceleme yapan Küçük (1988: 5-8), tahminin Bâkî'ye değil Mânî adlı başka bir şaire ait olduğunu belirtmektedir. Ergun baskısında bu şiirlerden sonra 556 gazel, 21 kıt'a, 27 beyit yer

² Bu sayıya sadece gazellerden veya kasidelerden oluşan nüshalar dâhil değildir.

almaktadır. Ergun baskısında yer alıp Küçük baskısında yer almayan gazel sayısı 31'dir. Bu gazellerin Ergun'daki şiir numaraları şunlardır: 48, 72, 80, 85, 90, 91, 96, 173, 186, 187, 188, 214, 219, 390, 395, 396, 397, 436, 446, 447, 508, 532, 550, 565, 568, 574, 578, 583, 586, 589, 593. Bu gazellerin hepsinin Bâkî'ye ait olduğunu söylemek zordur. Bu gazellerden bazıları farklı şairler adına da kayıtlıdır. Küçük baskısında olmayıp Ergun baskısında yer alan 395 numaralı,

“Kâmetin yâdına ey serv-i revân ırmağlar
Çeşmelerdir eşk-i çeşmimden dem-â-dem ağlar”

matlı şiirin yapılan inceleme neticesinde Edirneli Nazmî'nin 1524'te tamamladığı “Mecma'u'n-Nezâ'ir” (Köksal, 2017) adlı nazire mecmuasında yer alan 1133 numaralı şiirle aynı olduğu görülmüştür. Söz konusu şiir Pervâne Beg'in 1560-61 yıllarında tamamladığı nazire mecmuasında (Gıynaş, 2017) da 2822 numaralı şiir olarak yer almaktadır. Şiir, her iki mecmuada Hasbî (ö. 1553'ten sonra) mahlaslı bir şaire ait görünmektedir³. Nazmî'nin mecmuasını 1524 yılında tamamladığı dikkate alınırsa bu şiirin Bâkî adına yanlış bir kayıt olduğu aşikârdır⁴. Zira Bâkî 1529'da dünyaya gelmiştir.

Ergun baskısında yer alıp Küçük baskısında yer almayan başka şiirler için de aynı sorunla karşılaşmaktayız. Ergun'da 532 numaralı şiir, bazı şuara tezkirelerinde “Âzerî” mahlasıyla şiirler yazan İbrahim Çelebi'nin (ö. 1585) şiirleri arasında yer almaktadır. Söz konusu şiir Kınalı-zâde Hasan Çelebi'nin (Eyduran, 2017: 186) ve Riyâzî'nin (Açıkgöz, 2017: 55) tezkirelerinde Âzerî İbrahim'in şiirlerine örnek olmak üzere matlaı verilmiş şiirlerden biri olarak geçmektedir. Söz konusu şiirin matlaı şudur:

Sûfî tesbîh ü aşâyı mey-i gül-fâma değış
Hırka-i zühd ü riyâyı çıkarup câme/câma değış

Ergun baskısında yer alan 72 numaralı şiir, Nevî Divanı'nda yer alan 454. gazelle aynıdır. Söz konusu gazel, Tulum ve Tanyeri (1977) tarafından hazırlanan Nevî Divanı'nın 8 nüshasında yer almaktadır. Bu nüshalardan biri Nevî (ö. 1599) hayatta iken yazılmıştır. Aynı şiir Gıynaş (2009) tarafından incelenen Millî Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu'ndaki 06 Mil Yz A 803 numaralı mecmuada (119a'da) da Nevî adına kayıtlıdır. Şiirin matlaı beyti şudur:

Çıkdı metâ'-ı hüsñ ü melâhat bahâlara
Hep nâz u şivedür şatılan mübtelâlara

Ergun baskısında yer alan 90 numaralı şiir, Revânî Divanı'nda da yer almaktadır. Revânî Divanı, Avşar (2017) tarafından 6 nüsha esas alınarak yayımlanmıştır. Şiir, bu yayımda 18. gazel olarak geçmektedir. Avşar'ın metni kurarken esas aldığı nüshalardan biri Revânî'nin (ö. 1523-24) sağlığında, 1523'te istinsah edilmiştir. Söz konusu gazelin matlaı beyti şudur:

³ Hasbî, Gedizli şair Keşfi'nin küçük kardeşidir. Ölüm tarihi tam olarak bilinmeyen şairin herhangi bir eseri olup olmadığı da meçhuldür. Tezkirelerde şairin bazı aşıkane gazeller yazdığı kayıtlıdır. Şairin, Edirneli Nazmî'nin yazdığı “Mecma'u'n-Nezâ'ir”de 23 adet şiiri yer almaktadır (Köksal, 12.03.2018).

⁴ Bu gazelin tamamında iade sanatı yapılmıştır. Hasbî, “Mecma'u'n-Nezâ'ir”de (Köksal, 2017) yer alan 978 numaralı gazelinin de tamamında iade sanatı yapmıştır. Mecmuada Hasbî'ye ait görünen şiirlerden Hasbî'nin ikileme kullanmayı, cinası ve iade sanatını seven bir şair olduğu anlaşılmaktadır. Bu özellikler söz konusu gazelde mevcuttur.

Yollar üstinde düşüp yatmazdı hergiz âftâb

Câm-ı mihrûnden senûn ger olmasa mest ü ħarâb

Ergun baskısında yer alan 550 numaralı şiir, Michigan Üniversitesinde yer alan Divan-ı Bâkî adlı 1762-63 tarihli nüshada da (234. yk., derkenar) yer almaktadır⁵. Bazı divan nüshalarında Bâkî'ye ait görünen bu şiir, ufak nüsha farklarıyla Hayâlî Bey Divanı'nda da geçmektedir. Bu şiirin ilk üç beyti Hayâlî Bey Divanı'nda (Tarlan, 1992) yer alan 455. gazelin üç beytidir. Gazelin dördüncü beyti Hayâlî Bey Divanı'nda yer alan diğer su redifli gazel olan 456. gazelin ikinci beytidir. Gazelin makta beytiyse Hayâlî Bey'in 455. gazelinin dördüncü beytidir. Hayâlî Bey Divanı'nda gazelin dördüncü beyti şöyledir:

Sâkıyâ bozsa 'aceb mi ħâne-i zühdi şarâb

Çün esâsından yıkar irişse bir dîvâra şü

Bu gazel, Tarlan'ın (1945) Hayâlî Bey Divanı metnini kurarken esas aldığı 6 nüshada yer almaktadır. Gölpınarlı (2005: LXI) da bu gazeli Fuzûlî'nin edebî kişiliğini anlatırken Hayâlî Bey'in Fuzûlî'nin "su" redifli kasidesine naziresi olarak zikretmiştir. Tüm bunlar gazelin bir müstensih yahut bir mecmua derleyicisi tarafından yanlışlıkla Bâkî adına kaydedilmiş olabileceğini düşündürmektedir. Söz konusu gazelin matla beyti şudur:

'Aşıkâne gönlünü akıtmayaydı yâre şü

Olmaz idi vâdî-i 'ışka düşüp âvâre şü

Ergun baskısında yer alıp Küçük baskısında yer almayan bu beş gazel Ergun'un Bâkî Divanı'nın metnini kurarken esas aldığı nüsha veya nüshalarda farklı şairlere ait şiirlerin bulunduğu ve bazı şairlerin şiirlerinin müstensihler tarafından Bâkî'ye atfedildiğini göstermektedir.

Bugün ilim âleminde yaygın bir şekilde Küçük'ün 12 nüshaya dayalı olarak kurduğu divan metni tercih edilmektedir. Küçük, karşılaştırmaya esas aldığı 12 nüshanın yanı sıra karşılaştırılan nüshalarda bulunmayan şiirleri de 8 nüshadan almıştır. Küçük'ün kurduğu Bâkî Divanı, Sultan Süleyman için yazılan bir kaside ile başlamaktadır. Divan'da yer alan 27 kasideden 17'si dönemin hükümdarlarına yazılmıştır. Bâkî Divanı'nda kasidelerden sonra musammatlar yer almaktadır. Bâkî'nin iki terki-bendinden biri Sultan Süleyman'ın diğeri de Mihrûmah Sultan'ın vefatı üzerine yazılmıştır. Terci-bent, III. Murad'ın tahta çıkışı üzerine yazılan bir cülüsiyyedir. Bâkî'nin bu şiirleri dışında Küçük baskısında şairin 1 muhammesi ve 5 de tahmisi vardır. Bâkî Divanı'nda musammatlardan sonra gazelliyat bölümü gelmektedir. Bu bölümde şairin 548 gazeli yer almaktadır. Ancak bu sayı tam olarak Bâkî'nin yazdığı gazelleri yansıtmamaktadır. Aksoyak (2005: 69-82), Küçük baskısında yer alan 16 numaralı gazelin Gelibolulu 'Alî'ye ait olduğunu ortaya koymuştur. Kaplan (2016: 1031-1062) da Küçük baskısındaki 3 numaralı gazelin 'Aşık Çelebi Divanı'nda aynen yer aldığını tespit etmiş, şiir üzerine yaptığı şekle, muhtevaya ve üsluba dayalı inceleme neticesinde şiirin 'Aşık Çelebi'ye ait olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Bâkî Divanı'nın farklı nüshaları ile şiir ve nazire mecmuaları üzerine yapılan çalışmalar neticesinde Bâkî adına kayıtlı -Bâkî'ye ait olması muhtemel- yeni şiirlere ulaşılmıştır. Öztürk-Fidan (2010), Konya Mevlana Müzesi 2095 numarada kayıtlı bir mecmuada Bâkî'nin basılı divanlarda yer almayan bir gazelini bulmuştur. Aynı şiir Boysak (2007) tarafından incelenen Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesinde yer alan 3005 numaralı

⁵ Bu gazel, incelenen Bâkî Divanı nüshasında yer almaktadır.

mecmuada da yer almaktadır. Bu şiir, farklı mecmualarda da Bâkî adına kayıtlıdır. Bunlardan biri de Yılmaz (2008) tarafından incelenen Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmud Efendi 5214 numaralı şiir mecmuasıdır. Aynı şiir Kesik (2012b) tarafından incelenen Millî Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu'nda yer alan 06 Mil Yz A 485 numaralı mecmuada da yer almaktadır. Gazelin matla beyti şudur:

Şehâ gördüm cemâlünde senûñ dört nesneyi 'iyân

Biri aydur biri gündür biri zühre biri rıdvân

Taş (2010), Süleymaniye Kütüphanesi Fatih Kitaplığında yer alan 3849 numaralı bir mecmuada Bâkî adına kayıtlı 2 kaside, 21 gazel tespit etmiştir. Araştırmacı mecmuadan hareketle bu gazellerden birinin basılı divanlarda yer almadığını, Feyzî mahlaslı bir şairin de bu şiiri tanzir ettiğini tespit etmiştir. Taş (2010) tarafından Bâkî'ye ait olarak gösterilen, bugüne kadar Bâkî'nin basılı divanlarında yer almayan şiirlerine yönelik hazırlanan birçok makalede de bu şekilde kabul edilen bu şiir, Bâkî'nin değil Nevî'nin olmalıdır. Söz konusu şiir, Tulum ve Tanyeri (1977) tarafından yayımlanan Nevî Divanı'nda 486 numaralı gazeldir. Bu gazel, Nevî Divanı'nın 8 yazma nüshasında yer almaktadır. Gazelin matla beyti şudur:

'İşkdur şem'-i ruh-ı dil-beri tâbân idici

Mihrdür meş'ale-i mâhî fûrûzân idici

Kesik (2012a), Kastamonu İl Halk Kütüphanesinde yer alan 37 Hk 2735 numaralı bir yazma eserde basılı divanlarda yer almayan Bâkî mahlaslı 9 gazel tespit etmiştir⁶. Bu gazellerden birinin ilk iki beyti Bağdatlı Ahdi'nin (Solmaz, 2018: 286) ve Kınalı-zâde Hasan Çelebi'nin (Sungurhan, 2017: 833) şuara tezkirelerinde Nâmî Cafer Çelebi (ö. 1574-1595) adına kayıtlıdır. Gazelin matla beyti şudur:

Kapuñda 'aşıkâ zillet rakıbe haylî 'izzet var

Bugün zulm itme dünyâda begüm yarın kıyâmet var

Kesik, yayımladığı farklı makalelerle Bâkî'nin basılı divanlarında yer almayan -Bâkî'ye ait olması muhtemel- bazı şiirlere ulaşmıştır. Bunlardan birinde Kesik (2012b) çeşitli mecmualarda yaptığı taramalar neticesinde basılı divanlarda yer almayan Bâkî'nin 3 gazelini ve şairin kendi şiirine 1 tahmisini bulmuştur⁷. Kesik (2013), şiir mecmuaları üzerine yaptığı araştırmaları devam ettirmiş, 12 mecmua tarayarak Bâkî'nin basılı divanlarda yer almayan 9 gazelini daha bulmuştur. Bu mecmualardan biri olan ve Millî Kütüphane Adnan Ötügen İl Halk Kütüphanesi Koleksiyonu'nda yer alan 06 Hk 812 numaralı şiir mecmuasında (24a'da) Kesik'in, basılı divanlara girmediğini beyan ettiği Bâkî adına kayıtlı gazel, Âşık Çelebi'nin "Meşâ'irü's-Şu'arâ"sında (Kılıç, 2010: 1089)

⁶ Bu şiirlerden,

"Halk-ı 'âlem yüzine mihr-i dıraşşân dirler
Yine arduñca döner mâh-ı tâbân dirler"

matlı gazel, Kesik (2013) tarafından incelenen Millî Kütüphane Adnan Ötügen İl Halk Kütüphanesi Koleksiyonu'nda yer alan 06 Hk 110 numaralı mecmuada da mevcuttur.

⁷ Kesik'in (2012b) bu çalışmada bulduğu ve Millî Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu'nda yer alan 06 Mil Yz A 796 numaralı mecmuadaki,

"Kadd ü bâlâña öykünür ise 'ar'ar
Sen üşenme güzelüm bād anı silker şarşar"

matlı gazel, incelenecek Bâkî Divanı nüshasında da yer almaktadır.

Bâkî'nin çağdaşı şairlerinden biri olan İlmî (ö. 1600) mahlaslı bir şaire ait görünmektedir. Gazelin matla beyti şudur:

Tiğ-ı yârûñ cefâsı bir yüzden

Zahm ile mâ-cerâsı bir yüzden

Milli Kütüphane Adnan Ötüken İl Halk Kütüphanesi Koleksiyonu'nda yer alan 06 Hk 110 numaralı şiir mecmuasında Kesik (2013), Bâkî'nin 70 gazelini, 5 kasidesini ve 3 musammatını tespit etmiştir. Bu gazellerden ikisi Bâkî'nin basılı divanlarında mevcut değildir. Kesik'in (2013) Bâkî'ye ait olabileceğini belirttiği gazellerden biri Mesihî Divanı'nda (Mengi, 2014: 294-295) gazeller bölümünde yer alan 283 numaralı şiirle aynıdır. Mecmuada beş beyit olan bu gazel, Mesihî Divanı'nda yedi beyittir. Muhtemelen müstensih veya derleyici gazelin beşinci beytinde Arapça ifadenin içinde yer alan "bâkî" kelimesini mahlas zannetmiştir. Mesihî Divanı'nda gazelin altıncı beytinde Mesihî'nin mahlası geçmektedir. Yedinci beyitte ise Mesihî fahriye yapmıştır. Bu gazel Mesihî Divanı'nın 5 nüshasında geçmektedir. Mesihî 1512'de vefat etmiştir, Bâkî ise 1526'da doğmuştur. Şiirin, Bâkî adına yanlış bir kayıt olduğu aşikârdır. Mecmuada yer alan şiirin matla ve makta beyti şudur:

Güci çoğ eyler kaşuñ kemânı

Çekdi niçe kez miskîñüñ anı

Haţtuñ gelelden mahv oldı zülfüñ

El-ھاţtu bâkî ve'l-ömrü fânî

Kesik (2016), bu konuda yaptığı son çalışmada Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu'nda yer alan 06 Mil Yz A 10116 numaralı mecmuada Bâkî'nin basılı divanlarda bulunmayan 3 gazelini tespit etmiştir⁸. Kesik (2016) tarafından incelenen bu mecmuada yer alan,

"Açaldan şîne-i mecrûha zahmumdan dehân hancer

O zahm içre zebândur şerh ider hâlüm 'iyân hancer"

matlı gazel, Kılıç ve Çelik (2017) tarafından incelenen Süleymaniye Kütüphanesi Halet Efendi Ek 150 numarada kayıtlı Ulvî Divanı'nın bir nüshasının derkenarında da Bâkî adına kayıtlıdır. Aynı gazel ayrıca TBMM Kütüphanesinde LD-194/126 numaralı Bâkî Divanı nüshasında (20a, derkenar) da yer almaktadır.

Köksal (2013) hususî kütüphanesinde yer alan bazı şiir mecmuaları üzerine yaptığı incelemede Bâkî'nin basılı divanlarda yer almayan 5 gazelini bulmuştur. Bu gazellerden,

"Zahm-ı dilden kan akar bu çeşm-i giryânı çazer

Ğarqa virdi 'âlemi bir kaţre 'ummâñı çazer"

⁸ Bu gazellerden,

"Kande bir gül olsa bülbüldeñ midâ eksük degül

Hüb olan yirlerde lâ-büd mübtelâ eksük degül"

matlı gazel bu çalışmada incelenecek Bâkî Divanı nüshasında da yer almaktadır.

matlalı gazel, redifi farklı olarak Harvard Üniversitesi Houghton Ktp. MS Turk 59 numaralı şiir mecmuasında (73a'da) Bâkî adına kayıtlıdır. Aynı gazel Ergun (1935) tarafından yayımlanan divanda 397 numaralı şiirdir⁹. Gazelin matla beyti şöyledir:

Zahm-ı dilden kan akar bu çeşm-i giryân bî-haber

Ğarka virdi 'âlemi bir kıatre 'ummân bî-haber

Çelik (2014), Michigan Üniversitesi veri tabanında kayıtlı 416 numaralı şiir mecmuasında Bâkî'ye ait 143 şiir bulmuş, bu şiirlerden birinin (v.91'de yer alan) basılı divanlarda yer olmadığını tespit etmiştir¹⁰. Şiirin matla beyti şudur¹¹:

Zahmından irişürse baña dostlar ölem

Yoluında koñ o gözleri cellâdımın ölem

Kılıç-Çelik (2017), Süleymaniye Kütüphanesi Halet Efendi Ek 150'da yer alan Ulvî Divanı'nın bir nüshasının derkenarlarında Bâkî mahlaslı 2 kaside, 1 tahmis ve 155 gazel tespit etmiştir. Bu gazellerden üçü Bâkî'nin basılı divanlarında yoktur. Güneş (2015), Harvard Üniversitesi Houghton Ktp. Ms Turk 59 numarada kayıtlı bir şiir mecmuasında Bâkî mahlaslı 92 şiir bulmuştur. Bu şiirlerden biri hem Bâkî'nin basılı divanlarında hem de Bâkî'nin basılı divanlarına girmeyen şiirleri üzerine yapılan incelemelerde yer almamaktadır. Söz konusu gazelin matla beyti şudur:

Sayd ider bâz-ı ecel bu murğ-ı cânı 'âkıbet

Mür [u] mârâ mesken olur âşiyânı 'âkıbet

Söz konusu mecmuada yer alan ve Güneş'in (2015) Bâkî'ye ait olduğunu düşündüğü,

"Yâr ile ola didüm olmadı şöbet bâkî

Kime oldı ki ola baña bu devlet bâkî"

matlalı gazelin 1, 2, 5 ve 6. beyitleri Pervâne Bey (Gıynaş, 2017: 2928) nazire mecmuasında İshâk Çelebi'nin (ö. 1538) naziresi olarak kayıtlı olan şiirin ilk dört beytidir. Aynı şiir Edirneli Nazmî'nin (Köksal, 2017: 2806-2807) nazire mecmuasında da İshâk Çelebi'nin naziresi olarak kayıtlıdır. İshâk Çelebi Divanı, Çavuşoğlu ve Tanyeri (1990: 319) tarafından yayımlanmıştır. Söz konusu şiir bu yayımda 307. şiir olarak kayıtlıdır. Basılı İshâk Çelebi Divanı'nda yer alan gazelin matla beyti şöyledir:

Fırsat el virmiş iken götür ayağı İshâk

Diyelüm bezm-i fenâ ehline şöbet bâkî

Özdemir'in (2017) yayımladığı, Nuh b. Mustafa Konevî tarafından derlenen ve İngiltere British Library Or. 4129 numarada kayıtlı "Mecmûa-i Gazeliyyât'ta Bâkî'nin 33 gazeli yer almaktadır. Bu mecmuada yer alan 59 ve 406 numaralı gazeller, Bâkî'nin basılı divanlarında yer almamaktadır. Bu gazellerden mecmuada Bâkî'ye ait görülen 59. gazel Tulum ve Tanyeri (1977) tarafından yayımlanan Nevî Divanı'nda 348. gazelle aynıdır. Gazelin matla beyti şudur:

⁹ Bu gazel, incelenecek Bâkî Divanı nüshasında da yer almaktadır.

¹⁰ Aynı mecmua üzerine daha önce Erdoğan-Aydoğan (2012: 130-174) bir tanıtım yazısı yayımlamışlardır. Söz konusu gazelin matla beyti bu çalışmada da yer almaktadır. Mecmuada ayrıca Küçük (1994) baskısında olmayıp Ergun (1935) baskısında yer alan 586 numaralı şiir de mevcuttur.

¹¹ Bu gazel, incelenecek Bâkî Divanı nüshasında da yer almaktadır.

Şikâf oldı tenüm tiğ-ı cefâdan

Koyup cânım beni çıkıdı aradan

Zülfe (2007), Bâkî'nin basılı divanlarında yer almayan -Yahyâ Bey'in aynı gazeline- iki farklı tahmisini bulmuştur. Söz konusu tahmislerden biri Nuruosmaniye Kütüphanesi 4962 numaralı şiir mecmuasında (257b'de) yer almaktadır. İkinci tahmis ise Yakîni Divanı'nın Edirne Selimiye Kütüphanesi Ahmed-i Bâdî Efendi Kitaplığında yer alan 4760 numarada kayıtlı yazmasının (9a'da) sayfa kıyısındadır. Bu tahmislerden biri ayrıca Tanyıldız (2015) tarafından incelenen İran Tahran'daki Kitâbhâne-i Meclis-i Şûrâ-yı Millî'de 13923/1382 numarasıyla kayıtlı bir mecmuada (34b) da yer almaktadır.

Bâkî'nin basılı divanlarında yer almayan şiirleri en fazla, Pervâne Beg'in tertip ettiği nazire mecmuasında görülmektedir. Bahadır (2013), bu mecmuada yer alan Bâkî'ye ait 178 gazelden 28'inin basılı divanlarda yer almadığını tespit etmiştir. Ancak Bahadır'ın (2013) Bâkî'ye ait gösterdiği,

“Dilde diñlenmek olur mı hiç ‘ışkuñ âteşi

Eskiden göynüklüdür feryâdum u âhum işi”

matlı şiir, Gıynaş'ın (2017) Pervâne Beg Mecmuası yayımında Nihânî adlı bir şair adına kayıtlıdır. Tüm bu incelemeler Bâkî Divanı'nın zannedildiğinden daha fazla şiir ihtiva ettiğini ve başka şairlere ait bazı şiirlerin de Bâkî adına kaydedilmiş olduğunu göstermektedir. Bu incelemelerde basılı divanlarda yer almayan Bâkî mahlaslı şiir sayısı 60 gazel, 3 tahmistir. Küçük (1994) baskısında ise Bâkî'ye ait kabul edilen gazel sayısı 548'dir. Bu sayıya 60 gazel ve Ergun (1935) baskısında yer alıp Küçük (1994) baskısında yer almayan 31 gazel de dâhil edildiğinde (Tüm bu şiirlerin Bâkî'ye ait olduğu kabul edildiği takdirde, zira bazı şiirlerin Bâkî'ye ait olmadığı açıktır.) Bâkî'nin gazel sayısı 638'i bulacaktır. Bu sayı farklı mecmualar ve divan nüshaları incelendikçe değişecektir. Bazı şiirlerin hatalı kayıt olduğu ortaya çıkarken bazı şiirlerin ise Bâkî'ye ait olduğu kesinlik kazanacaktır.

Divanı dört defa basılan Bâkî'nin şiirlerinden seçmeler yapılarak meydana getirilmiş bir hayli çalışma vardır. Bunlardan Şemseddin Sâmî'nin (1317) “Bâkî'nin Eş'âr-ı Müntahabesi” adlı eser, ilk seçkidir. Bu eserde 11 kaside, 2 terki-bent, 85 gazel, 3 tahmis, 3 kıt'a, 2 matla ve 1 Farsça gazel yer almaktadır. Bu şiirlerden Sâmî'deki 51. gazel, Küçük baskısında yer almamaktadır. Söz konusu gazel Ergun baskısında 85. şiir olarak kayıtlıdır. Bu seçkiden sonra Gölpinarlı'nın (2014)¹² Bâkî'nin şairliğini çeşitli yönlerden incelediği ve şiirlerinden örneklerle yer verdiği seçki gelmektedir. Bu seçkide 1 kaside, 1 terki-bent, 24 gazel açıklamalarıyla birlikte yer almaktadır. Söz konusu şiirlerin tamamı Küçük baskısında yer almaktadır. Bâkî'ye dair üçüncü seçki Uraz'ın (1938) seçkisidir. Uraz, bu seçkisinde Bâkî'nin hayatı hakkında bilgi verdikten sonra şairin 5 kasidesini ve 100 gazelini sıralamıştır. Gazeller karışık bir şekilde sıralanmış, şiirlere dair bir açıklama yapılmamıştır. Şiirlerin sadece metni verilmiştir. Bu şiirlerden dört gazel (3, 36, 44 ve 97 numaralı gazeller) Küçük baskısında yer almayıp Ergun baskısında 48, 188, 214 ve 568 numaralı şiirler olarak kayıtlıdır. Bâkî'nin şiirlerinin yer aldığı diğer eser, Köprülü'nün (2006) “Divan Edebiyatı Antolojisi” adlı eseri olup bu antolojide geniş bir Bâkî maddesi mevcuttur. Bir seçki olmamasına rağmen antolojide Bâkî'nin 5 kasidesi, 1 terki-bendi, 2 tahmisi, 69 gazeli, 4 kıt'ası ve 31 beyti yer almaktadır. Gazellerden biri Küçük baskısında yer almamaktadır. Söz konusu gazel

¹² Bu eserin ilk baskısı 1932'de yapılmıştır.

Ergun baskısında 72. şiir olarak kayıtlıdır. Yesirgil'in (1963)¹³ Bâkî'nin hayatı ve sanatı hakkında bilgi verdiği seçkisinde 1 kaside, 1 terki-bent, 70 gazel ve seçme beyitler kısa açıklamalarıyla yer almaktadır. Bu seçkide dört gazel (6, 24, 66 ve 68 numaralı gazeller) Küçük baskısında yer almayıp Ergun baskısında 72, 187, 532 ve 550 numaralı şiirler olarak kayıtlıdır. Kudret'in (2003)¹⁴ seçkisinde Bâkî'nin 1 kasidesi, 1 terki-bendi, 60 gazeli ve 10 beyti yer almaktadır. Bu seçkide yer alan 5 ve 58. gazeller Küçük baskısında yoktur. Aynı gazeller Ergun baskısında 72 ve 550. şiirler olarak kayıtlıdır. Tam bir seçki olmasa da Eyüboğlu'nun (1972) eseri özellikle şairin şiirlerindeki ses unsuruna ve Türkçe söyleyişlere dair örnekler bakımından değerlidir. Bu eserin sonunda Bâkî'nin şiirlerinden örnek olarak 39 gazel vardır. Bu gazellerden beşi Küçük baskısında olmayıp Ergun baskısında bulunmaktadır. Bu gazellerin Ergun baskısındaki şiir numaraları şöyledir: 72, 214, 397, 447, 586. Timurtaş (1987) "Bâkî Divanı'ndan Seçmeler" adlı eserinde Bâkî ve Divan'ı hakkında bilgi verdikten sonra şairin 5 kasidesine, 1 terki-bendine, 2 tahmisine ve 56 gazeline yer vermiştir. Bu seçkide şiirlerin açıklamaları ve kitabın sonunda bir sözlük mevcuttur. Seçkide yer alan 1 tahmis (Bâkî'nin Fuzûlî'ye tahmisi) ve 2 gazel (G. 19 ve G. 40) Küçük baskısında yoktur. Söz konusu 3 şiir de Ergun baskısında yer almaktadır. Şiirlerin Ergun baskısındaki numarası şöyledir: 446, 550. Çavuşoğlu (2001) tarafından hazırlanan seçkide Bâkî'nin 4 kasidesi, 1 terki-bendi, 2 tahmisi ve 33 gazeli yer almaktadır. Bu şiirlerden bir gazel Küçük baskısında bulunmayıp Ergun baskısında 397. şiir olarak kayıtlıdır. Küçük'ün (2002) seçkisinde yazarın kendisinin yayımladığı divanda yer alan 3 kaside, 1 terki-bent, 1 tahmis, 80 gazel ve 9 kıt'a yer almaktadır. Doğan'ın (2002) seçkisinde Bâkî'nin hayatı, edebî şahsiyeti ve eserleri hakkında bilgi verildikten sonra Bâkî'nin 1 kasidesi, 1 terki-bendi, 1 tahmisi ve 34 gazeli açıklamalarıyla yer almaktadır. Seçkideki tüm şiirler Küçük baskısında yer almaktadır. İpekten'in (2010) seçkisinde Bâkî'nin hayatı, sanatı ve eserlerine dair uzun bir değerlendirmeden sonra şairin 2 kasidesi, 17 gazeli ve 1 terki-bendinin şerhi yer almaktadır. Şiirlerin tamamı Küçük baskısında mevcuttur. Pala'nın (2010) seçkisinde Bâkî hakkında bilgi verildikten sonra şairin 33 gazeli açıklamalarıyla yer almaktadır. Bu gazellerden 14. gazel Küçük baskısında yer almazken Ergun baskısında 446 numaralı şiir olarak kayıtlıdır.

Bâkî'nin hayatı ve sanatı hakkında bilgi verilen ve şairin farklı nazım şekilleri ile yazdığı şiirlerin bir kısmının şerh edildiği bir kısmının ise kısa açıklamalar ve notlarla yer aldığı seçkilerin birçoğunda Küçük baskısında yer almayan çeşitli şiirler mevcuttur. Bunun sebebi de ilk dönem seçkilerinde Ergun baskısının dikkate alınmış olmasıdır. Küçük baskısından sonra yayımlanan seçkiler ise hem Küçük hem Ergun baskısını dikkate alarak hazırlanmıştır. Bu seçkiler Bâkî'nin şiirlerinin her dönem, her türlü okuyucunun istifade ve beğenisine sunulduğunu göstermektedir.

Öztürk (2015), İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesinde yer alan T 5571 numaralı nüshayı esas alarak bu nüshada yer alan şiirleri (bu şiirlerin yalnızca matla beyitlerini) yayımlamış, işlevsel sözlük ve açıklamalar ile daha önceki seçkileri de dikkate alarak şiirlerin dil içi çevirilerini yapmıştır. Bu çalışmada 24 kaside, 2 terki-bent, 1 terci-bent, 1 muhammes, 5 tahmis, 485 gazel, 15 kıt'a ve 10 matla yer almaktadır. Bu şiirlerden 2 matla, 2 kıt'a ve 6 gazel Küçük baskısında yoktur. Bu gazellerden CLIX numaralı şiir Ergun baskısında 397 numaralı şiirdir. Öztürk'te CLXXV numaralı şiir, Kesik (2013) tarafından incelenen Topkapı Sarayı Müzesi Türkçe Yazmalar Kitaplığı H.

¹³ Seçkinin ilk basım tarihi 1953'tür.

¹⁴ Seçkinin ilk basım tarihi 1953'tür.

982'de bulunan Bâkî Divanı'nın bir nüshası sayılabilecek mecmuada (44b) da bulunmaktadır. Şiirin matla beyti şudur:

Nev-bahâr irdi yine şeydâlg ister gön'lümüz
Mest ü lâ-ya'kıl olup rüsvâlg ister gön'lümüz

Öztürk'te CLXXXI numaralı şiir Bâkî'nin basılı divanlarında bulunmamaktadır. Ancak Küçük baskısında yer alan 203 numaralı şiir, bu şiire oldukça benzemektedir. Öztürk'te CDLXXX numaralı şiir, Gültekin (2000: 476) tarafından incelenen müellifi bilinmeyen bir nazire mecmuasında farklı şairler adına kayıtlı görünmektedir. Bu mecmuada şiirin ilk beyti Celîlî'nin¹⁵ ikinci ve üçüncü beyti ise Ehlî'nin (ö. 1600) gazelinde yer almaktadır. Şiirin matla beyti şudur:

Her kimûn meclisine şem' ola bir şeb Şâmî
Leyletü'l-ğadr ola ol gice anuñ aştamı

Öztürk'te LXXVII, CCCXLIII numaralı şiirler ise Bâkî'nin basılı divanlarında mevcut değildir.

Bu girişten de anlaşılacağı üzere hem Bâkî'nin basılı divanlarında hem de çeşitli Bâkî seçkilerinde farklı şiirlerin yer aldığı görülmektedir. Bunun yanı sıra mecmualar ve divan nüshaları üzerine yapılan incelemeler sonucunda da basılı divanlara girmeyen yeni şiirlere ulaşılmıştır. Bunların bir kısmı hatalı kayıtlar olup farklı şairlere ait şiirler iken bir kısmının ise Bâkî'ye aidiyeti noktasında muhtevaya ve üsluba dayalı ciddi bir çalışma gerekmektedir. Bâkî Divanı'nın 180'e yakın nüshası olduğu düşünüldüğünde bu nüshaların incelenmesi gerektiği ortadadır. Zira bu nüshalar bazı hatalı kayıtları ortaya çıkaracağı gibi bazı belirsizlikleri de giderecektir. Bâkî Divanı'nın bir nüshası da İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kütüphanesi, Atatürk Kitaplığında Belediye K. 779 numarada kayıtlıdır¹⁶. Şiir sayısı bakımından oldukça hacimli olan bu nüsha tanıtıldıktan sonra nüshada yer alan bazı şiirlerin metni verilecektir.

Nüshanın Özellikleri

İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kütüphanesi Atatürk Kitaplığında "Belediye K. 779" numarayla kayıtlı olan Divan / Baki, Abdülbaki Mahmud b. Mehmed (933-1008 H.) yazma esere dair katalogda şu bilgiler yer almaktadır: Fiziksel nitelik; 141 yk., 17 st., 2 stn., 230x140, 150x85 mm. Nesih kırması. Yalnızca dijital ortamda inceleme fırsatı bulabildiğimiz nüshaya dair incelememiz neticesinde elde ettiğimiz sonuçlar şunlardır: Nüshada iki ser-levha vardır. Bunlardan ilki kasidelerden önce ikincisi de gazellerden önce yer almaktadır. Şiirler cetvelin içine yazılmıştır. Cetvelin dışına yalnızca beş şiir yazılmıştır. Bir gazelin eksik beyti de (93a'da) cetvelin dışındadır. Zahriyede, numarasız ilk yaprağın b yüzünde "rezkitâbhâ-yı Perlepeli-zâde Süleymân Şefîk" yazmaktadır¹⁷. Zahriyede b yüzünde "beyt" başlıklı şu şiir yer almaktadır:

¹⁵ On altıncı yüzyılda Celîlî mahlaslı şairlerden divan sahibi olan Hâmidizâde Abdülcelil Efendi'dir. Abdülcelil Efendi'nin (ö. 1569-70) Divanı, Nas (2011) tarafından yayımlanmıştır. Söz konusu yayımda bu beyit yer almamaktadır.

¹⁶ Klasik Türk edebiyatı sahasında çalışan araştırmacıların sorunlarından birini, araştırmacıların yazma eserlere ulaşmada ve bunları elde etmede yaşadığı sıkıntılar ve güçlükler oluşturmaktadır. İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kütüphanesi, bünyesinde yer alan yazma eserleri dijital ortama aktararak herkesin kullanımına açarak kendi kütüphanesinde bu sıkıntıyı gidermiştir. Yetkililerine teşekkür ederken darısının diğer kütüphanelerimizin üzerine olmasını diliyoruz.

¹⁷ Bu kişiye dair herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır.

Âbisten-i şafâ vü kederdür leyâl hep
Gün toğmadan meşîme-i şebden neler toğar

Bu beyit Kırımlı Rahmî'nin (ö. 1752) divanında yer alan 21. gazelin ikinci beytidir (Sevgi, 1997). Nüshanın bazı yerlerinde -az da olsa- çeşitli notlar yer almaktadır. Bu notların bir kısmı kelimelerin anlamlarına dairdir. Bir kısım notlar ise şiirde kafiyeyi oluşturan kelimenin yanına doğrusunun yazımıdır. Ancak buralarda sahh kaydı mevcut değildir, düzeltmelerde herhangi bir işaret de kullanılmamıştır. Bu not ve düzeltmeler nüshaya sonradan eklenmiştir. Nüshada 32a derkenarda Alî Rızâ Paşa'ya (ö. 1846) ait kıt'a başlıklı bir şiir yer almaktadır: Şiirin matla beyti şudur:

Gerden-i şimîn nümâyân olıcağ semmürdan
Mâh peydâ oldı zan itdüm şeb-i deycürdan

141 yapraktan oluşan nüshada sayfa eksikliği yoktur. Zira nüshada müşirden (rabıtan) bu anlaşılmaktadır. Nüshada istinsah kaydı vardır. Bu kayda göre müstensih Hacı Bayram-ı Veli'nin soyundan es-Seyyid Ahmed Nürî'dir¹⁸. Nüshanın tamamlandığına dair bu kayıt şöyledir: "Elhamdü lillahi'l-melükü'l-mennân. Harrerehü el-fakîr Ahmed Nürî Baba 'an sülâle-i Bayram Velî el-Ankaravî" Nüshanın ne zaman yazıldığına dair ise bir tarih yer almamaktadır. Nüsha Bâkî'nin kasidesinin şu beytiyle başlamaktadır:

Hengâm-ı şeb ki küngüre-i kaşr-ı âsmân
Zeyn olmuş idi şu'lelênüp şem'-i ahterân

Nüshadaki son şiir ise yayımlanmış Bâkî Divanı'nda yer almayan bir matladır:

La'l-i lebûne dirler idi rûh-ı muşavver
Olaydı eger rûh-ı muşavver mutaşavver

Bâkî Divanı'nın bu nüshasında Küçük (1994) tarafından yayımlanmış olan divanda yer alan 27 kaside de mevcuttur. Bu kasidelerin 22'si başlıksız iken yalnız 5'i başlık taşımaktadır. Nüshada yer alan ilk 20 şiir kasidedir. Daha sonra ise Sultan Murad'ın cülusu için yazılan terci-bent gelmektedir. Bu terci-bentten sonra Kanunî Sultan Süleyman için yazılan mersiye (terkib-bent) ve Mihrümah Sultan için yazılan mersiye gelmektedir. Müstensih mersiyelerden sonra tekrar kasidelere dönerek şairin 5 kasidesine daha yer vermiştir. Bu 5 kasideden sonra 5 tahmis yer almaktadır. Bu tahmislerden sonra Bâkî'nin Farsça 3 gazeli yazılmıştır. Küçük'te yer alan 9. musammat (muhammes) nüshada yer almamaktadır. Küçük tarafından yayımlanan Bâkî Divanı'nda kasideler bölümündeki 13 beyitlik 17. kaside, divan nüshasında 13 beyit olarak gazeller arasında (44b'de); aynı şekilde Küçük'te 15 beyitlik 8. kaside, nüshada 13 beyit olarak gazeller arasında (116a'da) yer almaktadır. Nüshada buna benzer hatalar görülmektedir. Küçük'te kasideler bölümünde yer alan 16. şiirin ilk beş beyti (53a'da) derkenarda bir gazel olarak yazılmıştır. Aynı şekilde Küçük'teki 19. kasidenin de ilk beş beyti (52a'da) gazel olarak tekrar yazılmıştır. Kanunî Mersiyesi Küçük'te olduğu gibi 8 benttir. Ancak son bentte nüshada beyit sayısı Küçük'ten farklı olarak 12'dir. Mersiye'nin son bendinde yer alan bu iki beyit Küçük'te kıt'alar arasında 21. şiir olarak kayıtlıdır. Divan nüshasında Küçük baskısında yer alan kasidelerin tamamı mevcuttur. Bu kasidelerden

¹⁸ Ahmed Nürî Baba'nın hayatı, tasavvufi ve edebî şahsiyeti ve eserlerine dair ayrıntılı bilgi için bk. Erdoğan, M. (2017). *Hacı Bayram-ı Veli'nin Torunlarından Şair Ahmed Nürî Baba Divanı'ndan örnekler, Ankara Şehrengizi ve Ser-güzeşt'i*. Ankara: Grafiker Yayınları.

Küçük baskısındaki 2. kaside nüshada 19 beyit, 6. kaside 1 beyit, 24. kaside 1 beyit, 8. kaside 2 beyit eksiktir. Beyit sayılarındaki eksiklik gazelerde de görülmektedir. Nüshada, Küçük baskısından beyit sayısı eksik 24 gazel vardır. Bunlardan 5'inde 2 beyit, 19'unda 1 beyit eksiktir. İki gazelde ise beyit sayısı Küçük baskısından birer fazladır. Nüshada Küçük baskısında yer alan 294 ve 302 numaralı gazeller dörder beyittir.

Divan nüshasında tahmis sayısı Küçük ile aynıdır. Ayrıca Küçük baskısındaki 2 terki-bent ve 1 terci-bent de yer almaktadır. Bu şiirlerin hepsinin bent sayıları Küçük baskısındaki şiirler ile aynıdır. Bu şiirlerin tümü başlıksızdır. Divan nüshasında Küçük baskısında yer alan 548 gazelden 500'ü mevcuttur. Divan nüshasında yer almayan gazellerin numaraları ise şunlardır: 16, 21, 44, 62, 92, 166, 168, 169, 172, 173, 175, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 206, 207, 230, 237, 246, 247, 266, 282, 314, 343, 344, 389, 395, 396, 397, 439, 463, 476, 478, 481, 482, 538, 540, 541, 543, 547. Divan nüshasında Küçük baskısından yer alan 21 kıt'adan 10'u ve 31 matladan 1'i mevcuttur.

Nüshada Yer Alan Şiirler

İstanbul Büyükşehir Belediyesi, Atatürk Kitaplığında Belediye K. 779 numarada kayıtlı Bâkî Divanı nüshasında Küçük (1994) baskısında yer almayan 23 gazel, 2 kıt'a vardır. Gazellerden 7'si Ergun (1935) baskısında yer almaktadır. Geriye kalan 16 gazel Bâkî'nin basılı divanlarında yoktur. Bâkî adına kayıtlı olan şiirler şunlardır:

Gazel 1

[feilâtün feilâtün feilâtün feilün]

[37b] Ateş-i mihrle yandı cigerüm dide pür-âb
Gel dilâ 'ıyş idelüm işde kebâb işde şarâb

Nice bir mest-i müdâm oldı bu bîmâr gözün
Leb-i la'lün gibi önünde tırurken mey-i nâb

Mevsim-i 'ıyş u tarab bezm-i şafâ vâktidür
Muṭnâ niye köpürsen kanı çeng ile rebâb

Tütüyâ-yı kademün kühl-i şifâhânîdür
Hâk tolsun gözine kim ki diye aña türâb

Bize ol bâde-i şahbâ gerek ey Bâkî bugün
Cür'ası mest ü harâb eyleye tâ rûz-ı hisâb

Gazel 2¹⁹

[mefâilün mefâilün feülün]

[40b] Leb-i şirînüñe cân oldı Ferhād
Ruḡ-ı hürşidüñe gönüm Feraḡşād

Yiter şu gibi yirden yire urduñ
Ḳarārüm kalmadı ey serv-i āzād

Figānın bülbülün gūş eylemez gül
Hezār eyler veli gülşende feryād

Ḳalur gülşende gönçe ağzın açup
Lebün esrārını fāş eylese bād

Düşelden 'ışkıñuñ yolına Bâkî
Olupdur gūssa aña ey perî zād²⁰

Gazel 3²¹

[fâilātün fâilātün fâilātün fâilün]

[45b] Zaḡm-ı dilden Ḳan akar bu çeşm-i giryān bî-ḡaber
Ġarka virdi 'ālemi bir Ḳatre 'ummān bî-ḡaber

¹⁹ Bu gazel, Ergun (1935) baskısında (96 numaralı şiir) yer almaktadır.

²⁰ Gazelin anlamı doğrultusunda düşünüldüğünde beytin son kelimesi “perî-zād” olarak da değerlendirilebilir. Bâkî, kelimelerin farklı anlam çağrışımlarından sıkça faydalanan bir şair olarak burada da aynı uygulamaya yer vermiştir. Şair, perî gibi olan sevgilisine seslenerek aşk yoluna düştüğünden beri gamın kendisine azık olduğunu söylemektedir (Ey perî! Bâkî ışkınun yoluna düşelden gussa ana zād olupdur.). Şayet kelime “perî-zād” olarak değerlendirilse de şairin perî gibi güzel sevgilisine, aşk yoluna düştüğünden beri gamın hep kendisine olduğunu söylemek istediği de anlaşılabilir (Ey perî-zād! Bâkî ışkınun yoluna düşelden gussa ana olupdur.).

²¹ Bu gazel, Ergun (1935) baskısında (397 numaralı şiir) yer almaktadır. Ergun'da ayrıca şu beyit vardır:

Mest olup uyurken öpmüş la'î-i cânānı rakîb
Ehremenler ḡātemi almış Süleymān bî-ḡaber

Gazel ayrıca Harvard Üniversitesi Houghton Ktp. MS Turk 59 numaralı şiir mecmuasında (73a'da) ve Michigan Üniversitesinde Divān-ı Bâkî adlı 1762-63 tarihli nüshada da (93. yk., derkenar) yer almaktadır. Aynı gazel yalnızca redifi farklı olarak Köksal'ın (2013: 329) hususi kütüphanesinde yer alan bir mecmuada da mevcuttur.

Yār-i bî-pervā Celālî gibi hâṭ kaldurđı baṣ
Memleketde fitne peydā oldı sulṭān bî-ḥaber

Muttaṣıl atar dile peyveste müjgān oḡların
Cāna geṇdi zaḥm-ı tîr-i ġamze cānān bî-ḥaber

İtlerüñle her gice ġavgāda Bākî çākerüñ
Ḥ`āb-ı ġafletde yatur aġyār-ı nā-dān bî-ḥaber

Gazel 4²²

[mefāilün mefāilün mefāilün mefāilün]

[55a] Cihānuñ ni`metinden kendü āb u dānemüz yigdür
İlüñ kāṣānesinden ġüṣe-i vîrānemüz yigdür

Serîr-i saltanatında²³ dilā āsüde serverden
Fenā bezminde ḥ`āb-ālüd olan mestānemüz yigdür

Teġāfül²⁴ bezmine²⁵ ġaflet hiçābın çekdi çün zāhid
Bizim andan teġāfül gösteren dîvānemüz yigdür

[55b] Hezārān zaḥmet ile ḥāṣıl olmuş bir ġül-i terden
Leb-ā-leb bāde-i ġül-reng olan peymānemüz yigdür

Hümā-yı evc-i `izzet gibi gayretsizden ey Bākî
Maḥabbet ṣem`ine ṣeh-per yaḡan pervānemüz yigdür

²² Bu gazel, Ergun (1935) baskısında (447 numaralı şiir) yer almaktadır. Gazel ayrıca Michigan Üniversitesi'nde yer alan Dîvān-ı Bākî adlı 1762-63 tarihli nüshada da (140. yk., derkenar) yer almaktadır.

²³ Yazmada "saltanat onda" şeklinde yazılmıştır. Anlam gereği "saltanatında" şeklinde değerlendirilmiştir.

²⁴ teġāfül : taakkul Ergun (1935)

²⁵ bezmine : vechine Ergun (1935)

Gazel 5

[mefâilün mefâilün mefâilün mefâilün]

- [48a] Hevâ-yı kâkûl ü zülfüñ senüñ kim câna düşmüşdür
Bu sevdâlarla gönülüm sünbül [ü] reyhâna düşmüşdür

Olaldan âşinâ-yı ka'r-ı baır-i 'ışkı ol mâhuñ
Nice demler durur bizden gönül bigâne düşmüşdür

Yine bezm-i şafânuñ ayağın şımıy yatur gördüm
Meger var ise sâkı dün gice mestâne düşmüşdür

Gönülde yokladuğ peykânuñı yok ey kemân-ebrü
Hadeng-i tır-i gamzeñ var ise yâbâna düşmüşdür

Cihânda Bâkıyâ adın añar yok la'l-i yâkûtuñ
Lebi şevkiyle şimdi h'âceler mercâna düşmüşdür

Gazel 6

[feilâtün mefâilün feilün]

- [52a] 'İşkum ol nâzenîne kalmışdur
Meylüm ol büsesine kalmışdur

Çâk çâk itmedük firâkuñda
Ne giribân ne şine kalmışdur

Köhne rindân-ı bâde-keşlerden
Sâkı ancak kemîne kalmışdur

Zevkin eñfâlün anlar itsün kim
Pederinden hazîne kalmışdur

Zem-i ağyardan ne ğam Bâki
Yâve-güdur dekine kalmışdur

Gazel 7²⁶

[feilâtün feilâtün feilâtün feilün]

[58a] Kadd-i bālāña eger öykünür ise ‘ar‘ar
Sen üşenme güzelüm bād anı silker şarşar

Tağlar şinesine yaqdı ğamuñla nice dāğ
Şanma cānā görinen her gice âteş yer yer

Pây-büsuñ aña hāmmāmda el virmez idi
Katı yüz pekligini eylemeseydi mermer

Meded öldürdi beni derd ile Mirriḡ-şıfat
Tiğ-i ser-tiz ile başlar kesici bir berber

Şi‘r ü inşā ile maqşūd ele girmez Bâki
Ḥüb-rū ḡayline bir çāre dilerseñ zer zer

Gazel 8²⁷

[mefülü failâtün mefülü failâtün]

[59b] Hercā’ilikde dil-ber devr-i zamāna beñzer
Alçağa meyl ider bir āb-ı revāna beñzer

²⁶ Bu gazel, Kocatürk’ün (1963: 85) “Divan Şiiri Antolojisi”nde “Selmān” adlı bir şaire ait görünmektedir. Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu’nda yer alan ve Kesik (2012b: 120) tarafından incelenen 06 Mil Yz A 796 numaralı şiir mecmuasında (34b’de) şiir Bâki adına kayıtlıdır.

²⁷ Divan nüshasında Bâki adına kayıtlı olan şiir, Firākî mahlaslı bir şaire ait olmalıdır. Firākî, Acem diyarından gelip Kütahya’ya yerleşen bir ailenin çocuğudur. Kanuni devri şairlerinden olan Firākî’nin ölüm tarihi konusunda kaynaklarda 1572-1585 yılları arası beş farklı tarih zikredilmiştir (Köksal, 12.03.2018). Şiir, müstensihin “bâki” kelimesini mahlas zannetmesinden kaynaklanan hatalı bir kayıt gibi durmaktadır. Şiirin makta beyti nesre çevrilip şiirin anlamı doğrultusunda düşünülduğünde bu durum daha belirgindir. Kendisine seslenen Firākî, dünya evinin debdebe ve gösterişinin baki kalacağına zannetmemesi gerektiğini zira dünya evinin eski bir hana benzediğini söyler. Bu doğrultuda bakıldığında Firākî’nin mahlas olma ihtimali daha yüksektir. Pervâne Bey nazire mecmuasında (Gıynaş, 2017) Firākî’ye ait olan 999 ve 1090 numaralı şiirler, üslup ve muhteva olarak bu şaire benzemektedir.

Hasret gününde şāhum üstümde dūd-ı āhum
Göynüklü tağ başında gömgök tūmana beñzer

Müstaķbel añma zinhār sa'y eyle ehl-i ħāl ol
Geçmiş zamāna dirseñ vehmi gümāna beñzer

Bād-ı fenāya dōñmez 'ömrüñ beķası yokdur
Şahrāda şubħa karşı düşmiş tūmana beñzer

Tīr-i każā-yı devrān yağdırd[ı] hem çü bārān
Kavs-i kuzah anıñçün kanlu kemāna beñzer

Yurdum yuvam dime dünyāya budur bucağum
Biñ yavrı kuş uçurmuş bir āşiyāna beñzer

Bu tāk [u] tūmturākı zann itme kala bākı
Dünyā evi Firākı bir köhne ħāna benzer

Gazel 9

[feilātün feilātün feilātün feilün]

[62a] Beñlerüñ pādişehüm milket-i 'Oşmān dirler
Saña lāyık güzelüm taht-ı Süleymān dirler

Dişlerüñ dürr-i 'Aden sā'idüñ el-ħaķ billür
Dehen-i tengüñ içün ħoķka-i mercān dirler

Åh kim giceleri kūyuña irmez feryād
İrişür gerçi göge nāle vü efgān dirler

Güsfend-i dil[i] gördükde seğān-ı kūyuñ
Sevinüp geldi yine tekyeye kurbān dirler

- [62b] Sūz-ı ŧi'rüm görüp erbāb-ı suħan ey Bākī
Oda yansun n'idelüm defter ü dıvān dirler

Gazel 10

[feilātün feilātün feilātün feilün]

- [71b] Olmuşuz ehl-i fenā 'izzete mā'il degülüz
Faħr ile faħr iderüz rif'ate mā'il degülüz

Fuħarāyıludur ey ħ'āce bizim ülfetimüz
Ehl-i dünyā ile cem'iyete mā'il degülüz

Mālik-i genc-i ğamuz künc-i fenādur yirimüz
Tālib-i ma'rifetüz devlete mā'il degülüz

Sevmezüz ŧol büti kim olmaya ħüsn-i ħulķı
Deyr-i dünyāda ħurı ŧürete mā'il degülüz

'Ulemā cem'ine Bākī oluruz ħizmetķār
Ĥiħ cāhiller ile ŧoħbete mā'il degülüz

Gazel 11²⁸

[mefülü fāilātü mefāilü fāilün]

- [72a] Ĥadden aşurma cevr[i] eyā serv-i ser-firāz
Āhından eyle 'āŧıķuñ ey māħ iħtirāz

Cānā iderse secde saña ay ü ğün n'ola
Yūsuf gibi ğüzellik ile bulduñ imtiyāz

²⁸ Bu gazel, Ergun (1935) baskısında (565 numaralı ŧiir) yer almaktadır.

[72b] Hâtm oldu²⁹ sende [ey] boy[i] şimşâd-ı hoş-ıhrâm
Bu hüsn ü bu letâfet ü bu şive vü bu nâz

Ben sevdiğüm güzel gibi hiç kimse sevmesün
Bir cevri[i] çok cefâ yüki bir şüh u mihrî az

Öldürme dürlü dürlü belâlarla Bâkiyi
Raḥm eyle mübtelâña gel ey yâr-i dil-nevâz

Gazel 12³⁰

[feilâtün feilâtün feilâtün feilün]

[73a] Şanmañuz cân u dili âteş-i 'ışka yanmaz
Şem`veş her gice yanar yaqılır diñlenmez

Nice kez şerbetini içmiş iken hūblaruñ
Yine dıvâne gönül sevdi birin uşlanmaz

Yâr dirse seni katlinde varayın³¹ ideyüm
'Aşık-ı haste-dilüñ cânı iver³² katlanmaz

Pâye-i vuşlatı cân naḳdine virmezse nigâr
Zarar itmez anı her kim ki alur aldanmaz

İncinür mihr [ü] vefâ ile diseñ ey Bâki
O perî-peykere müşkil bu ki sôz söylenmez

²⁹ Nüshada “olup “şeklinde yer alan kelime vezin gereği “oldu” şeklinde değerlendirilmiştir.

³⁰ Bu şiir, Mânî Divanı'nda (Demirel, 2017) yer alan 33. gazelle aynıdır. Bâkî Divanı'nın bu nüshasında Mânî Divanı'ndan iki gazel yer almaktadır. Mânî Divanı'nda yer alan bir tahmis de (şairin Fuzûlî'nin bir gazeline tahmisi) Ergun baskısında Bâkî adına kayıtlıdır. Bu da Bâkî ve Mânî'nin bazı şiirlerinin karıştığını, bir takım hatalı kayıtların olduğunu göstermektedir.

³¹ Metinde “kıl ben” şeklindedir. Vezin gereği Mânî Divanı'ndaki kullanım tercih edildi. Mânî Divanı'nda bu mısra şu şekildedir: Yâr dirse seni fettân varayın katl ideyin

³² Bu kelime, Demirel (2017) tarafından Mânî Divanı'nda “uyur” şeklinde okunmuştur.

Gazel 13³³

[mefülü failätü mefâilü failün]

- [73b] Nâm ile nengi terk idici bî-nevâlaruz
Râh-ı maḥabbete düşeli ḥâk-i pâlaruz

Sulṭân-ı dehre şîm ü zer için baş egmezüz
Kalb-i ḡınâlar ile geçinür gedâlaruz

Elden ayağı yire kımaz içertüz müdâm
Şüfî şanur mısın ki biz[i] pârsâlaruz

Bigânelerle her dem ider âşinâlığı
Bigâne gibi bakma bize âşinâlaruz

Bâkı maḥabbet içre şu kim virmedi seri
Başın ayaklar altına alur yuvalaruz

Gazel 14³⁴

[failätün failätün failätün failün]

- [86a] Açılursa bir nazarda ḡam degül yârâna cönk
Yüzine yüz kerre baksa söylemez nâ-dâna cönk

Gülsitândur güyiyâ evrâk-ı pür-efşân ile
Kimseye râḡbet kımaz seyr-i bahâristâna cönk

‘Âşıkun güftârını kalbinde yarup her zamân
Nâme gibi yüz çevirmez ‘arz ider cânâna cönk

³³ Bu gazel, Ergun (1935) baskısında (578 numaralı şiir) yer almaktadır. Gazel ayrıca TBMM Kütüphanesinde LD-194/126 numaralı Bâkî Divânı nüshasında (50a) da yer almaktadır.

³⁴ Bu gazel, cönkler ve cönk redifli gazeller üzerine geniş bir inceleme yapan Köksal'ın (2017: 247-290) çalışmasında mevcut değildir.

Koynına girdügi için kaşd ider 'âşıkıların
Pârelerler ceng içinde çıkmasun yâbâna cönk

Âteş-i dilden eger bir harf tahriir eyleseñ
Bâkıyâ düd-ı siyâh ile boyana yana cönk

Gazel 15³⁵

[fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün]

[89b] Kande bir gül olsa bülbülde nevâ eksük degül
Hüb olan yirlerde lâ-büd mübtelâ eksük degül

Didi ey nergis gözün dünyâda olsun yâr ile
Şağ olan başa cihânda bir külâh eksük degül³⁶

Meclis-i vâ'izde âh itsem n'ola 'ışkuñ görüp
Serv olıcağ bir maqâmda anda âh eksük degül³⁷

Vireli cânâna dil her dem akar kanlu yaşum
'İşk olan arada elbet mâ-cerâ eksük degül

Dir cemâlini görüp ağıyâra yârün Bâkıyâ
Dâ'im işbu derdmende bir belâ eksük degül

³⁵ Bu gazel ayrıca Kesik'in (2016: 79-85) incelediği Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu'nda yer alan 06 Mil Yaz. A 10116 numaralı şiir mecmuasında (45a'da) yer almaktadır.

³⁶ Kesik'teki (2016: 83) metin daha doğru olup şu şekildedir: Şağ olan başa bugün tâc u kabâ eksük degül

³⁷ Kesik'teki (2016: 83) metin daha doğru olup şu şekildedir: Serv olıcağ bir maqâm anda hevâ eksük degül

Gazel 16³⁸

[mefâilün mefâilün mefâilün mefâilün]

[97b] Şafâlar kesb ider senden diye her kim saña kıblem³⁹

Saňa dirsem ‘aceb mi kıble-i ehl-i şafâ kıblem

Yüzüm mihrâb gibi kıbleden dönsün benüm âhır

Eger yüz döndürem hem secde kılmakda saňa kıblem

Degül zemzem deñizler ka’ba gelmez yaşuma nisbet

Dükenmez haşır olunca şerh olursa mâ-cerâ kıblem

Zarardur ‘ömre Merve haqqıçün kat’â şafâyıla

Bu zülf-i Ka’be-püşı kesmege sa’y itme â kıblem

Cemâlünle devâ it hasretünle Bâkı cân virdi

Siyehler Ka’be giydi açdılar zemzem aña kıblem

Gazel 17⁴⁰

[mefülü fâilâtü mefâilü fâilün]

[99a] Zaħmından irişürse baña dostlar elem

Yolında koñ o gözleri cellâdımun ölem

Atından inse üstüme şâyed o şeh diyü

Nür indi buña zulele⁴¹ olmuşdı bir kolum

³⁸ Bu şiir, Zâtî Divanı’nda (Tarlan, 1970: 459) yer alan 955 numaralı şiirle aynıdır. Nüshada beş beyit olan gazel, Zâtî Divanı’nda dokuz beyittir. Bu gazelin ilk dört beyti ve son beyti nüshada Bâkı adına kayıtlıdır.

³⁹ Şiirin kafiyesi gereği mısraın söz dizimi değiştirilmiştir. Nüshada mısra şu şekildedir: Şafâlar kesb ider senden saňa her kim diye kıblem. Bu mısra Zâtî Divanı’nda ise şöyledir: Saňa dirsem ‘aceb mi kıble-i ehl-i şafâ kıblem.

⁴⁰Bu şiir, Çelik’in (2014: 161-168) incelediği Michigan Üniversitesi veri tabanında kayıtlı 416 numaralı şiir mecmuasında (v.91) da Bâkı adına kayıtlıdır.

⁴¹ Michigan nüshasında “zulümle”

İmân ile gidem gide ger bir iki kadem
Tâbütu muñ önünce benüm ol yüzi gülüm

Şâd olduğı 'ıyân ola gün gibi rûhumuñ
Ger öldüğümde şâd ola ol şüb-ı şengülüm

[99b] Bâkî kül itse yandurup eczâmı nâr-ı 'ışk
Kühl idine felekde melekler benim külüm

Gazel 18⁴²

[fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün]

[111a] 'Aşıkâne gönlümi akıtmasaydı yâre şu
Olmaz idi vâdi-i 'ışka düşüp âvâre şu

Ka'be-i küyuñda kıldım gözlerim yaşın sebîl
Teşne-diller çağrışup dirken meded bir pâre şu

Mâ'il olma ser-keş ol mañbûba istignâ gerek
Serv baş egmez ayagın öpe ger yalvara şu

Vâdi-i hayretde zencirin sürür dîvânedür
'Aşık olmuşdur meger rûz-ı ezel dîdâra şu

⁴² Bu gazel, Ergun (1935) baskısında (550 numaralı şiir) yer almaktadır. Gazel, bu nüsha dışında Michigan Üniversitesi'nde yer alan Divân-ı Bâkî adlı 1762-63 tarihli nüshada da (234. yk., derkenar) yer almaktadır. Bazı divan nüshalarında Bâkî'ye ait görünen bu şiir ufak nüsha farklarıyla Hayâlî Bey Divanı'nda da yer almaktadır. Bu şiirin ilk üç beyti Hayâlî Bey Divanı'nda (Tarlan, 1992) yer alan 455. gazelin üç beytidir. Gazelin dördüncü beyti Hayâlî Bey Divanı'nda yer alan diğere su redifli gazel olan 456. gazelin ikinci beytidir. Gazelin makta beytiyse 455. gazelin dördüncü beytidir. Hayâlî Bey Divanı'nda gazelin dördüncü beyti şöyledir:

Sâkıyâ bozsa 'aceb mi hâne-i zühdi şarâb
Çün esâsından yıkar irişse bir dîvâra su

Bu gazel, Tarlan'ın (1945) Hayâlî Bey Divanı metnini kurarken esas aldığı 6 nüshada yer almaktadır. Gölpınarlı (2005: LXI) da bu gazeli Fuzûlî'nin edebî kişiliğini anlatırken Hayâlî Bey'in Fuzûlî'nin "su" redifli kasidesine naziresi olarak zikretmiştir. Tüm bunlar gazelin bir müstensih yahut bir mecmua derleyicisi tarafından yanlışlıkla Bâkî adına kaydedilmiş olabileceğini düşündürmektedir.

Bâkiyâ kılsa 'aceb mi hâne-i zühdi hârâb
Çün esâsından yıkar irişse bir dîvâra şu

Gazel 19⁴³

[mefâjün mefâjün mefâjün mefâjlün]

[111b] Şeher dil bülbülün gördüm uçar âheste âheste
Varup sen gönçeye râzın açar âheste âheste

Geçüp bu hâne-i dilden gamuñ 'askerlerin her dem
Bihamdi'-llâh bu günler de geçer âheste âheste

Katı mağrûr olup hüsne igen ağlatma 'uşşâkı
Güzellik pây-dâr olmaz geçer âheste âheste

Kaşuñla çeşmüñ ey dil-ber uraldan bağrıma bağı
Bu çeşmüm kanlu yaşını şaçar âheste âheste

Bu Bâki nâr-ı hecrüñde ciger kanın şarâb itmiş
Oturmuş gam bucağında içer âheste âheste

⁴³ Bu gazel, Güzelbey (1992: 173-174) tarafından incelenen bir cönkte bazı küçük farklılıklarla Esiri mahlaslı bir şaire ait görünmektedir. Divan nüshasında Bâki adına kayıtlı olan şiir ile cönkte Esiri adına kayıtlı şiir arasında nazire olamayacak kadar büyük benzerlikler vardır. Türk edebiyatında ikisi 16. yüzyılda, biri 18. yüzyılda yaşamış üç Esiri vardır. Bunlardan 16. yüzyılda yaşayanlar divan şairi iken 18. yüzyılda yaşayan Esiri, halk şairidir. Güzelbey (1992: 173), bu şiirin 18. yüzyılda yaşamış Esiri adlı bir halk şairine ait olduğunu söylemektedir. Şiirdeki dil ve ifade hususiyetleri Bâki'nin şiirleriyle benzerlik arz etmemektedir. Şiirin Bâki adına yanlış bir kayıt olma ihtimali yüksektir. Güzelbey'in yer verdiği şiirde bazı okuma hataları vardır. Esiri mahlaslı şiir -yapılan düzeltmelerle- şudur (Parantez içindeki kısımlar Güzelbey'e aittir.):

Şeher dil bülbülü durmaz uçar âheste âheste
Erişüp göncanıñ râzın (darın) açar âheste âheste

Hayâlin 'askeri her dem gelür bu hâne-i dilde
Bihamdi'-llâh konar ey şâh göçer âheste âheste

Müjeñle çeşm-i (çeşmi) hün-riziñ (hun zir) uraldan (gerd elden) bağrıma her dem
Dü çeşmüm kanlu yaşını şaçar âheste âheste

Beyim mağrûr olup hüsne dil-i 'uşşâkı (uşşâkânı) incitme
Güzellik pây-dâr olmaz geçer âheste âheste

Esiri nâr-ı hecrüñle gözi yaşın şarâb itmiş
Oturmuş (Vetur-u) gam bucağında içer âheste âheste

Gazel 20⁴⁴

[feilâtün feilâtün feilâtün feilün]

[115a] Halka kın eyleme varise belâgat sende
Seni kadh ideni sen medhle kıl şermende

Ağlama kimseye hâlün baña rahm eyle diyü
Cehd kıl eylesün üstüne 'âlem hânde

Ehl-i 'irfânile külhanda geçinmek yigdür
Cühelâ ile şafâ eylemeden gülşende

Pest ider kadrini âhır kişinün ser-keşlik
Ser-firâz olur o kimse ki ola efgende

Sâkin-i künc-i tevekkül olagör ey Bâki
Nefs için 'ârif olan kimseye olmaz bende

Gazel 21⁴⁵

[mefülû fâilâtü mefâilü fâilün]

[121a] Çıkdı metâ'-ı hüsn [ü] melâhat bahâlara
Hep nâz u şivedür şatılan mübtelâlara

Giydün boyuñca nâz u leâfet libâsını
Öpdür toyunca dâmenüñi mübtelâlara

⁴⁴ Bu gazel, Ak (2001: 976) tarafından yayımlanan Bağdatlı Rûhî Divanı'nda yer alan 1017 numaralı gazelle aynıdır. Gazel, Bağdatlı Ruhî Divanı'nın 6 nüshasında yer almaktadır.

⁴⁵ Bu gazel, Ergun (1935) baskısında (72 numaralı şiir) yer almaktadır. Aynı gazel bazı farklılıklarla Tulum-Tanyeri (1977: 499-500) tarafından yayımlanan Nevî Divanı'nda 454. gazel olarak kayıtlıdır. Şiir, Millî Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu'nda 06 Mil Yz A 803 numaralı mecmuada (119a) da Nevî adına kayıtlıdır. Millî Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu'nda 06 Mil Yz A 803 numaralı mecmuada (119a) Nevî adına kayıtlı olan gazelin makta beyti basılı Nevî Divanı'ndan farklı olup Bâki Divanı'nın incelediğimiz nüshasındaki gibidir:

Güftâr-ı yâr vaşfını Nevî gibi dağ
Kâdir mi var zamâne de hüsn ü edâlara

‘Aşık odur ki istemeye büse vü kinâr
‘Işk olsun öyle kâni’ ola[n] merhabâlara

Maḥbûb odur ki mâlik-i beher-kemâl olup
Şi’r okuya sefîne şuna âşinâlara

Güftâr-ı yâr vaşfını Bâkî gibi dahı
Kâdir mi var zamânedede ḥüsn-i edâlara

Gazel 22⁴⁶

[mefülû mefâilü mefâilü feülün]

[121b] Ey ḥaṭṭ-ı siyeh ‘arîz-ı cânâna tolaşma
Yüz karalığın eyleme imâna tolaşma

[122a] Ey şâne senün cismünü şad-pâre kılurlar
El çek şakın ol zülf-i perişâna tolaşma

Ayağda kalur cür’a şıfat ḥâke düşersin
Ey câm-ı muşaffâ yûri yârâna tolaşma

Açılma katı ‘âleme fâş eyleme sırruñ
Ey rişte-i cân nâme-i cânâna tolaşma

Âgüş-ı miyânın taleb itme kemerâsâ
Bâkî meded ol serv-i ḥırâmâna tolaşma

Gazel 23

[fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün]

[138a] Pâdişâhum va’de-i luṭf itdigün hep lâf mı
‘Aşık-ı şürîdeden şabr istemeñ inşâf mı

⁴⁶ Bu gazel ayrıca Topkapı Saray Müzesi Türkçe Yazmaları Kitaplığı H. 982 numarada kayıtlı Bâkî Divanı’nın nüshasında (73b) da yer almaktadır. Gazel, Demirel (2017) tarafından yayımlanan Mânî Divanı’nda yer alan 93. gazelle aynıdır.

Yâr dîdârın temâşâ etmek isterseñ müdâm
Bilmezem mir'âteveş ey dil derûnuñ şâf mı

Gördüğümce rüy-ı zerdümden bilü[r] aşüftesin
Bilmem ol şimîn-beden zerger mi yâ şarrâf mı

Cennet-i küyuñda yir yok keşret-i ağıyardan
Ey rakîb-i rû-siyeh yoksa yirüñ a'râf mı

Yâñılıp bir gün yüzine toğru bakmazsın gelüp
Bu cefâlar Bâkiye ey mâh-rû inşâf mı

Kıt'a 1⁴⁷

[feilâtün mefâilün feilün]

[140b] Kimseye zulm idem diye zinhâr
Devletine tayanma dünyânuñ

Kimsenüñ hakkı kimsede kalmaz
Müntakimdür bir adı Mevlânuñ

[Kıt'a] 2

[feilâtün mefâilün feilün]

[141a] Kimseye ta'n ile kelâm itme
Anı sen şanma kim aña tokınur

Karşu dîvâra taş revân itseñ
Döner ol taş girü saña tokınur

⁴⁷ Bu şiir, İbn Kemal veya Kemalpaşazâde diye tanınan Şeyhülislam Şemseddin Ahmed'e (ö. 1534) ait görünmektedir. Şiir, Saraç (1999: 136) tarafından hazırlanan Şeyhülislam Kemalpaşazâde'nin şiirlerinden yapılan seçkide yer almaktadır. Aynı şiir İbn Kemal Divanı'nı hazırlayan Demirel'in (1996) eserinde ise yer almamaktadır.

SONUÇ

Bâkî adına kayıtlı olmasına rağmen bazı şiirler farklı şairlerin divanlarında da yer almaktadır. Ergun baskında 5, Küçük baskısında 2 gazel Bâkî'ye ait görünmemektedir. Aynı şekilde Bâkî'nin basılı divanlarına girmeyen şiirleri üzerine inceleme yapan araştırmacıların Bâkî'ye ait olabileceğini belirttikleri 7 şiir de Bâkî'ye ait değildir. İncelediğimiz nüshada da hatalı kayıtlar vardır. Bu nüshada Küçük baskısında yer almayan Bâkî adına kayıtlı 9 gazel başka şairlerin divanlarında da yer almaktadır. Çalışmanın sonucunda 'Aşık Çelebi, Azerî İbrahim, Bağdatlı Rûhî, Celîlî, Ehli, Esîrî, Firâkî, Gelibolulu 'Âli, Hasbî, Hayâlî Bey, İbn Kemâl, 'İlmî, İshâk Çelebi, Mânî, Mesîhî, Nâmî Cafer Çelebi, Nevî, Revânî, Zâtî gibi şairlerin şiirlerinin bir kısmının Bâkî adına kayıtlı olduğu görülmüştür.

Bâkî Divanı'nın gerek yurt içinde gerekse yurt dışında çok fazla nüshası vardır. Bu nüshalar incelendikçe Bâkî'nin basılı divanlarında yer almayan yeni şiirlerin ortaya çıkacağı kesindir. Ancak bu yeni şiirlerin bazı hatalar barındıracağı da ortadadır. Bâkî Divanı'nın bu kadar çok baskısının olmasına rağmen şairin hem mecmualarda hem de divan nüshalarında ortaya çıkan yeni şiirleri, basılı divanlarda Bâkî'nin görünen ama Bâkî'ye ait olmayan şiirlerin varlığı Bâkî Divanı'nı tekrar ele almayı gerektirmektedir. Ancak yapılacak böyle bir çalışmada bu yazının giriş bölümünde yer alan hatalı kayıtların benzerlerinin olmaması için Bâkî Divanı'nın tüm nüshaları araştırılmalı, her bir nüsha dikkatle değerlendirilerek Bâkî adına kayıtlı şiirlerin tam kadrosu belirlenmelidir. İpekten (2010: 36) şair hayatta iken yazılan 30 nüshadan bahsetmektedir. Başta şair hayatta iken yazılanlar olmak üzere tüm nüshalar farklı yönlerden tasnif edilerek nüshaların önem sırası belirlenmelidir. Bunun yanı sıra nüsha aileleri kurulmalı, temsil yeteneği olan nüsha, kolbaşı olarak edisyon kritikte referans alınmalıdır. Tenkitli metnin kurumuna alınmayan diğer nüshalar, metne bünyelerinde yer alan farklı şiirler ile dâhil edildiğinde yahut şiir ve nazire mecmualarında yer alan o şair adına kayıtlı diğer şiirler divana alındığında divanın yayımında hatalı kayıtların çıkacağı aşikârdır. Bu zor ve karmaşık süreçte bazen müstensihthen bazen de araştırmacıdan kaynaklanan hataların önüne geçip o şaire ait olmayan şiirlerin divan metnine girmemesi için şairin üslubuna ve şiirlerinin muhteva dünyasına vakıf olunmalıdır. Bunun için araştırmacının kendisi bir tenkit makamı olmalıdır. Bu da ancak akademik olarak ileri düzeyde bir birikim gerektirmektedir. Oysa günümüzde divan yayımları yüksek lisans tezlerinin bir numaralı konusudur. Metin olarak sağlam olmayan divanlarda hem araştırmacıdan hem de müstensihlerden ve derleyicilerden kaynaklı hatalar görülmektedir⁴⁸.

Doğru bir edebiyat tarihi doğru metinlerle yazılabilir. Bunun için bugün sahamızda bir matlalar dizini hazırlanması zaruret hâlini almıştır. Bilgisayar teknolojisi dikkate alınarak hazırlanacak bir matlalar dizini divanlarda aynen yer alan bu tarz birçok şiiri ortaya çıkaracak; daha sağlam divan metinlerinin kurulmasına ve şairler arasındaki türlü edebî ilişkilerin, nazire ve etkilenme bağlamında ortaya çıkan metinlerin daha doğru tespit edilmesine yardımcı olacaktır.

KAYNAKLAR

Açıkgöz, N. (2017). *Riyâzü's-suara*. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü. [Adobe Acrobat Reader sürümü].

⁴⁸ Araştırmacıyı hataya sürükleyen kayıtların birçoğu müstensih ve derleyici kaynaklıdır. Ancak araştırmacının bilgi eksikliği, şairin dil ve üslubuna vakıf ol(a)maması, şiirleri tenkitten geçirmeden o mahlasta gördüğü her şiiri divana alması, mahlas ortaklığını fark edememesi, divanın tüm nüshalarını gör(e)memesi ve mecmualara fazlaca itimat etmesi araştırmacı kaynaklı hatalardandır.

- Erişim adresi: <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR,191371/riyazi-riyazus-suaratezkiretus-suara.html>
- Ak, C. (2001). *Bağdatlı Rûhî Divânı Karşılaştırılmalı Metin*. 2. Cilt. Bursa: Uludağ Üniversitesi Yayınları.
- Aksoyak, İ. Hakkı (2005). "Gelibolulu Mustafa 'Âli ve Bâkî'nin Münasebetleri (Kühû'l-ahbâr ve divanlarına göre)". *Osmanlı Araştırmaları Prof. Dr. Mehmed Çavuşoğlu'na Armağan -1*, 25, 69-82.
- Avşar, Z. (2017). *Revânî Divânı*. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü. [Adobe Acrobat Reader sürümü]. Erişim adresi: <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR,196374/revani-divani.html>
- Bahadır, S. C. (2013). "Bâkî'nin Pervane Bey Mecmuası'nda Yer Alan Yayımlanmamış Gazelleri". *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 8(1), 187-213.
- Boysak, N. (2007). *Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi'ndeki 1479, 1591, 2752, 3005 Numaralı Şiir Mecmualarının Tanıtımı ve 2752, 3005 Numaralı Mecmuaların Metni*. Yüksek Lisans Tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çavuşoğlu, M. (1991). "Bâkî". *İslam Ansiklopedisi*. C. 4, İstanbul: TDV Yay., 537-540.
- Çavuşoğlu, M. (2001). *Bâkî ve Divânından Örnekler*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Çavuşoğlu, M. ve Tanyeri, M. A. (1990). *Üsküblü İshâk Çelebi Divan Tenkidli Basım*. İstanbul: Mimar Sinan Üniversitesi Yayınları.
- Çelik, M. F. (2014). *Yayımlanmış Divanlarda Yer Almayan Şiirler Bağlamında Bâkî Mahlaslı Bir Gazel*. Y. Bayraktutan ve diğerleri (Yay. haz.). Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Kongresi 3 (s. 161-168) içinde. Erişim adresi: http://sbe.kocaeli.edu.tr/dosyalar/kongre3_tum.pdf
- Demirel, M. (1996). *İbn-i Kemâl Divan Tenkidli metin*. İstanbul: Fakülteler Matbaası.
- Demirel, Ş. (2017). *Mânî Divân ve Şehrengiz-i Bursa*. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü. [Adobe Acrobat Reader sürümü]. Erişim adresi: <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR,194359/divan-i-mani-ve-sehr-engiz-i-bursa.html>
- Divân-ı Baki Efendi (15.02.2018). University of Michigan. Erişim adresi: <https://catalog.hathitrust.org/Record/006818621>
- Doğan, M. N. (2002). *Bâkî*. İstanbul: Metropol Yayınları.
- Elmas, S. (1997). *Rahmî (Kırımlı, Mustafa) Hayatı, Edebî Şahsiyeti, Eserleri ve Divânının Tenkidli Metni*. Yüksek Lisans Tezi, Edirne: Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Erdoğan, K. ve Aydoğan, T. (2012). "Michigan Üniversitesi Kütüphanesinde Yer Alan Bir Şiir Mecmuası". *ODÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 6, 130-174.
- Erdoğan, M. (2017). *Hacı Bayram-ı Velî'nin Torunlarından Şair Ahmed Nürî Baba Divanı'ndan örnekler, Ankara Şehrengizi ve Ser-güzeşt'i*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Ergun, S. N. (1935). *Bakî Divanı*. İstanbul: Sühulet Kitap Yurdu.
- Eyduran, A. (2017). *Kınalızâde Hasan Çelebi Tezkiretü's-su'arâ*. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü. [Adobe Acrobat Reader sürümü]. Erişim adresi: <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR,194494/kinalizade-hasan-celebi-tezkiretus-s-uara.html>
- Eyüboğlu, İ. Z. (1972). *Bâkî*. İstanbul: Kitap Yayınları.

- Gıynaş, K. A. (2009). *Milli Kütüphanedeki Yz A 803 Numaralı Mecmuanın Transkripsiyonlu Metni*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Gıynaş, K. A. (2017). *Pervâne Bey Mecmuası*. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü. [Adobe Acrobat Reader sürümü]. Erişim adresi: <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR,194492/pervane-bey-mecmuasi.html>
- Gölpınarlı, A. (2005). *Fuzûlî Divânı*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- Gölpınarlı, A. (2014). *Bâki*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Güneş, H. A. (2015). "Harvard Üniversitesi Houghton Ktp. MS Turk 59 Numarada Kayıtlı Şiir Mecmuası". *TÜRÜK Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, 6, 155-168.
- Gültekin, H. (2000). *Mecmû'a-i Nezâyir*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Denizli: Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Güzelbey, C. C. (1992). *Gaziantep'ten Kesitler*. Gaziantep: Ar Ajans.
- İpekten, H. (2010). *Bâki Hayatı-Sanatı-Eserleri*. 7. bs., Ankara: Akçağ Yayınları.
- Kaplan, H. (2016). "İki Şair Bir Şiir -I-". *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 56, 1031-1062.
- Nas, Ş. K. (2011). *Celîlî Divanı (İnceleme-Metin)*. Isparta: Fakülte Kitabevi.
- Kesik, B. (2012). "Bir Yazmadan Hareketle Bâki'nin Yayınlanmamış Şiirleri". *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 7(1), 1489-1500.
- Kesik, B. (2013). "Bazı Şiir Mecmualarından Hareketle Basılı Divanlarda Bulunmayan Bâki Mahlaşlı Şiirler". *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9, 115-122.
- Kesik, B. (2013). "Bazı Şiir Mecmualarından Hareketle Basılı Divanlarda Bulunmayan Bâki Mahlaşlı Şiirler II". *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 8(13), 337-350.
- Kesik, B. (2016). "Bâki'nin Yayınlanmamış Bazı Şiirleri (Üç Gazel Bir Matla)". *Aydın Türklük Bilgisi Dergisi*, 2, 79-85.
- Kılıç, F. (2010). *Âşık Çelebi Meşâ'irü's-Şu'arâ*. C. 2. İstanbul: İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Yayınları.
- Kılıç, M. ve Çelik, B. (2017). "Bâki'nin Gazellerine Ek ve Derzi-zâde 'Ulvi'ye Nazireleri". *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 18, 253-332.
- Kocatürk, V. M. (1963). *Divan Şiiri Antolojisi, Başlangıçtan sonuna kadar Türk Edebiyatının Divan Şiiri tarzında yazılmış en güzel şiirleri*. Ankara: Edebiyat Yayınevi.
- Köksal, M. F. (2013). "Bâki'nin Bilinmeyen Veda Gazeli ve Divânında Bulunmayan Bazı Şiirleri". *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 10, 319-330.
- Köksal, M. F. (2017). *Mecma'u'n-Nezâ'ir*. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü. [Adobe Acrobat Reader sürümü]. Erişim adresi: <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR,195954/mecmaun-nezair-edirneli-nazmi.html>
- Köksal, M. F. (2017). "Divan Şiiri-Cönk İlişkisi ve 'Cönk' Redifli Gazeller". *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi SEFAD*, 37, 247-290.
- Köksal, M. F. (12.03.2018). "Fırâkî". *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. Erişim adresi: <http://www.turkedebiyatiisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=375>
- Köksal, M. F. (12.03.2018). "Hasbî". *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. Erişim adresi: <http://www.turkedebiyatiisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=368>

- Köprülü, M. F. (2006). *Divan Edebiyatı Antolojisi*. 2. bs., Haz. Ahmet Mermer, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Kudret, C. (2003). *Divan Şiirinde Üç Büyükler -2 Baki*. İstanbul: İnkılâp Yay.
- Küçük, S. (1988). "Fuzûlî'nin Bâkî Üzerindeki Tesiri ve Divanında Yer Almayan Bir Şiiri Hakkında". *Millî Kültür*, 60, 5-8.
- Küçük, S. (1994). *Bâkî Dîvânı*. Ankara: TDK Yayınları.
- Küçük, S. (2002). *Bâkî ve Dîvânından Seçmeler*. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Mengi, M. (2014). *Mesîhî Divanı*. 2. bs., Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Özdemir, M. (2017). *Mecmûa-i Gazeliyyât*. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü. [Adobe Acrobat Reader sürümü]. Erişim adresi: <http://ekitap.kultur-turizm.gov.tr/TR,195580/nuh-b-mustafakonevi-mecmua-i-gazeliyyat.html>
- Öztürk, F. (2015). *Bâkî Dîvân, Hasan Âli Yücel Klasikler Dizisi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Öztürk-Fidan, G. G. (2010). "Konya Mevlana Müzesi 2095 Numarada Kayıtlı Mevlevilikle İlgili Bir Mecmuadan Hareketle Bâkî'nin Yayımlanmamış Bir Şiiri". *Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 2, 95-108.
- Pala, İ. (2010). *Şahane Gazeller 2 Bâkî Nef'î Nailî*. İstanbul. Kapı Yayınları.
- Saraç, M. A. Y. (1999). *Şeyhülislam Kemalpaşazâde*. İstanbul: Şule Yayınları.
- Solmaz, S. (2018). *Gülşen-i Şu'arâ*. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü. [Adobe Acrobat Reader sürümü]. Erişim adresi: <http://ekitap.kultur-turizm.gov.tr/TR,201251/ahdi-gulsen-i-suara.html>
- Şemseddin Sâmî (1317). *Bâkî'nin Eş'âr-ı Müntahabası*. İstanbul: Mahmud Beg Matbaası.
- Tanyıldız, A. (2015). "Tahran'da Bulunan Türkçe Bir Şiir Mecmûası ve Neşredilmemiş Bazı Şiirler". *Hikmet-Akademik Edebiyat Dergisi*, 2, 39-87.
- Tarlan, A. N. (1945). *Hayâlî Bey Dîvânı*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Tarlan, A. N. (1970). *Zatî Divanı (Edisyon Kritik ve Transkripsiyon) Gazeller Kısmı*. III. Cilt. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Tarlan, A. N. (1992). *Hayâlî Divanı*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Taş, H. (2010). "Bâkî'nin Dîvân'da Bulunmayan Bir Gazeli ve Feyzî'nin Naziresi". *Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 1, 181-192.
- Timurtaş, F. K. (1987). *Bâkî Divanı'ndan Seçmeler*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Tulum, M. ve Tanyeri, M. A. (1977). *Nev'î Divanı*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı (15.02.2018). Erişim adresi: <http://www.yazmalar.gov.tr/basit-arama?q=Baki>
- Uraz, M. (1938). *Baki*. İstanbul: Tefeyyüz Kitabevi.
- Yesirgil, N. (1963). *Baki Hayatı, Sanatı, Şiirleri*. İstanbul: Varlık Yayınları.
- Yılmaz, O. (2008). "Metin Te'sisinde Şiir Mecmualarının Katkısına Bir Örnek: Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmud Efendi Koleksiyonu 5214 Numaralı Mecmua ve Muhtevası". *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 1, 255-280.
- Zülfe, Ö. (2007). "Yahyâ Bey'in Bir Gazeline Bâkî'nin İki Tahmisi". *Ayla Demiroğlu Kitabı*: İstanbul, 413-418.